

ÉBLE GÁBOR

A GRÓF KÁROLYI NEMZETSÉG LEVÉLTÁRA

(közvetteszi: Sunkó Attila)

A szerző

Éble Gábor 1843. március 25-én Mecserén (Moson megye) született, Éble János mészárosmester, vendéglős és Keller Terézia hetedik gyermekeként.¹ A római katolikus család a württembergi Weil die Stadtból származott, ahol első ismert őse, Andreas Eble 1664-től 1680-ig építőmester és a szabad birodalmi város polgármestere volt.²

Éble Gábor gimnáziumi tanulmányait Magyaróvárott a piaristáknál és Győrött a bencésekénél végezte (1855–1863), majd egy évig jogot hallgatott Pesten. 1864 őszén, korábbi hajlamát követve, elvégezte Magyaróvárott a gazdasági tanfolyamot. 1868. szeptember 1-jén Sándor Móric gróf biai uradalmában nyert alkalmazást³ mint „gazdászati segéd”, onnan 1870. július 15-én Károlyi György gróf szolgálatába lépett.⁴ 1875 őszén a gróf behozta őt parádi uradalmából Budapestre,⁵ ahol

-
- 1 A dolgozatban említett valamennyi forrás lelőhelye: Magyar Országos Levéltár, A Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Az egyes hivatkozott fondok ezen belül találhatóak. P 417 Éble Gábor hagyatéka. (= P 417 Éble) Életrajzi adatai, személyes okmányok. I. tétel. Visszaemlékezés Éble Gáborról (a továbbiakban Visszaemlékezés). Mivel a szerző életének kutatása folyamán mindössze erre a levéltári anyagra támaszkodhattam, a továbbiakban nem közlöm minden egyes adat esetében külön lábjegyzetben ezt a jelzést.
 - 2 *Éble Gábor: A Weil die Stadt Éble család leszármazása.* Bp., 1896.
 - 3 Az erre vonatkozó anyag: A szlavnicai Sándor család levéltárában volt (1,54 ífm. Régi jelzete: 1917:19.), 1945-ben elpusztult.
 - 4 Dániel Alajos, gróf Sándor Móric jószágigazgatója által 1870. szeptember 25-én kiállított bizonyítvány szerint „...magát ezen idő alatt értelmesnek tanúsította, dicséretesen viselte, mire nézve ajánlatot érdemel ... szolgálatából való kilépése ön kérelmére történt.” P 417 Éble. Életrajzi adatai, személyes okmányok.
 - 5 Éble saját bevallása szerint egész életében szenvedte ennek a döntésnek a következményeit. Gróf Károlyi György ugyanis eredetileg csak egyetlen esztendőre kérte meg Éblét, hogy a budapesti udvartartás gazdasági helyzetét és rendjét szilárdítsa meg. A jóval nagyobb munkáért azonban jóval kevesebb fizetés járt. A parádi tisztartói állásra vonatkozó ígéretet sem Károlyi György, sem fia Károlyi Gyula nem teljesítette. Éblét, számításai szerint, így 1879 és 1900 között 32 400 forint kár érte. Tájékoztatóul. „Noblesse oblige” 1901. július 10-i feljegyzés.

mint központi pénztárnok és 1897. október 1-jétől mint levéltárnok működött 1901. január 1-ig, nyugalomba vonulásáig. Ugyanezen időponttól kezdve 1455 forint 95 fillér évi nyugdíjat és 480 forint kegydíjat állapítottak meg számára.⁶ Anyagi helyzete folyamatosan romlott, számos alkalommal fordult a Károlyi család tagjaihoz rendkívüli pénz-, illetve természetbeni juttatásért, változó sikerrel.⁷ 1907. július 1-jén Károlyi László felkérte, hogy „Dr. Jambrikovics László úrnak, a gróf Károlyi nemzetség tulajdonát képező levéltár felügyelőjének ezen levéltár állományára és rendszerére vonatkozólag minden szükséges felvilágosítást legjobb tudomása szerint megadni szíveskedjék, s őt a levéltár kezelésébe és rendtartásába beavassa.” A megbízatás 1908. június 30-ig terjedt, 2400 korona fizetés ellenében.

Éble Gábor 1907. július 27-én vette feleségül Adametz Annát (1825. július 26.–1921. március 14.), az Egyetem utcai Károlyi-palota kulcsár- és gondnoknőjét. A felesége halála után rohamosan hanyatló egészségű Éble 1923. december 29-én halt meg⁸, a farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra december 31-én.⁹

Éble munkásságát döntően meghatározta a Károlyi családdal való kapcsolata. Műveinek témája és forrásanyaga szinte kizárólag a Károlyi család levéltárára korlátozódik. Jóllehet kinevezett levéltárosként rövid ideig tevékenykedett, a levéltár anyagának kiaknázását már jóval ezt megelőzően megkezdte.¹⁰

Éble Gábor történetírói pályáját az *Egy magyar nyomda a XVIII. században* című művének 1891-ben történt megjelenésétől számította. Vizsgálódásainak

Budapesten először a IV. kerület, Reáltanoda utca 16. fsz. 5., majd az I. kerület, Verpeléti út 7. fsz. 1. alatt lakott. Adóösszeírásai ív az 1902., 1908., 1914. évre. P 417 Éble. 1. t.

6 *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. II. köt. Bp., 1893. 1171–1172. col., *Gulyás Pál*: Magyar írók élete és munkái. S. a. r. Viczián János. VII. köt. Bp., 1990. 29–30.col.

7 Élete alkonyán már az alapvető életfeltételeket is nehezen tudta biztosítani a maga számára. 1923. január 2-án kelt, *Az író szerencséje, Az én szerencsém* című feljegyzésében a még több mint egy éve, 1921. december 10-én ígért használt téli öltöny, az 1922. január 1-jén ígért 3 kilogramm szalonna és bor elmaradása felett érzett elkeseredését maga faragta versben fejezte ki: „... így hát vége mindennek, vége reményességemnek.” P 417 Éble. Életrajzi adatai, személyes okmányok. 1. t.

8 1921. június 21-én kelt végrendeletében műveit, könyveit dr. Jambrikovics László miniszteri osztálytanácsosra, a végrendelet végrehajtójára, ingóságai döntő többségét a nála jó ideje fizetség nélkül szolgáló Billik Istvánnéra és lányára Billik Margitra hagyta. MOL P 417 Éble. 2. t. Végrendelete, hagyatékával, temetésével kapcsolatos iratok.

9 A Magyarország 1924. január 1-i számának 8. oldalán hosszabb megemlékezést közöl róla.

10 „... a gróf Károlyi palotában a pénztárszoba kapcsolatos volt a levéltár helyiségeivel és Éblenek azok voltak legboldogabb órái, amelyeket a fizetőasztaltól és számadásoktól szabadulva a levéltárban tölthetett.” Visszaemlékezés.

homlokterében a XVIII. század története állt, vélhetően a rendelkezésére álló forrásanyag is erőteljesen befolyásolta kutatási területének megválasztásában. A szakmai közvélemény szinte minden jelentősebb művét elismeréssel fogadta. A kor jeles történétírói — Acsády Ignác, Békefi Remig, Hóman Bálint, Karácsonyi János — szívesen vállalkoztak műveinek ismertetésére, bírálatára.¹¹ Legtalálóbban talán az őt búcsúztató megemlékezés fogalmazza meg munkája értékelését: „Benne egy igazán hasznos és szorgalmas tagja hunyt el a régi történészgárdának, megérdemli, hogy szeretettel emlékezzünk meg róla.”¹²

Éble Gábor műveinek válogatott bibliográfiája

Önálló munkák

A bujái vár története. Bp., 1887.

Nagy-Károlyi gróf Károlyi Sándor tábornagy temetése alkalmával 1744. jún. 22-én Nagykárolyban részint elénekelt, részint elmondott verses búcsúztató. s. a. r. Éble Gábor. Bp., 1888.

A nagykárolyi gróf Károlyi család nemzetségtáblája a harmadik, vagyis György ágán leszármaztatva. Bp., 1890.

A nagy-károlyi gróf Károlyiak leszármazása. Adalék nemzeti közművelődésünk történetéhez. Bp., 1891.

Egy magyar nyomda a XVIII. században. Bp., 1891.

Károlyi Ferenc gróf és kora. 1705–1758. I. köt. Bp., 1893.

A Harruckern és a Károlyi család. Genealogiai tanulmány. Bp., 1895.

11 A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Bp., 1897. Ism.: Acsády Ignác. In: Századok, 31. (1897) 812–815. p.; A nagykárolyi Szentháromság-kápolna története. Bp., 1910. Ism.: Békefi Remig. In: Századok, 44. (1910) 593–594. p.; A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913. Ism.: Hóman Bálint. In: Századok, 48. (1914) 429–431. p.; A Harruckern és a Károlyi család. Bp., 1895. Ism.: Karácsonyi János. In: Századok, 29. (1895) 569–571.p.

12 Magyarország. 1924. január 1. 8. p.

- A gróf Károlyiak. Bp., 1894.
- Gróf Károlyi Ferenc rövid életrajza. (1705–1758). Kurze Lebensgeschichte des Grafen Franz Károlyi von Nagykároly. (1705–1758). Bp., 1896.
- A weil die stadtí Éble család leszármazása. Bp., 1896.
- A gróf Károlyi huszázred (a mai 6-ik) zászlóinak története és hímezésmintái 1734-ből. Bp., 1896. /Egyetlen példány a gróf Károlyi nemzetség levéltárában/
- A Károlyi grófok nagy-károlyi várkastélya és pesti palotája. Bp., 1897.
- Az ecsedi uradalom és Nyíregyháza. Bp., 1898. /Kiny. a Budai Hírlapból/
- Tájékoztatásul a Dessewffy-család genealogiájának és történetének tervezett munkája ügyében az érdeklődőknek. Bp., 1899.
- A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Bp., 1903.
- Das Geschlecht der Dessewffy. Bp., 1904. /Kiny. a Pester Lloydból/
- Néhány szó a Dessewffyek címeréről. Bp., 1904. /Kiny. a Turulból/
- A kuruc Károlyi és a labanc Dessewffy. Bp., 1904. /Kiny. a Századokból/
- A gróf Károlyi család vérokonsága hercegi nemzetségekkel. Bp., 1905. /Kiny. a Turulból/
- A debrő-parádi hitbizományi uradalom birtoklási története. Bp., 1908.
- A debrői uradalom birtoklási története. Bp., 1909.
- A nagykárolyi Szentháromság-kápolna története. Bp., 1910.
- Egy régi pesti palota (1690–1910). Bp., 1910.
- Pettkó Béla–Éble Gábor: A nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I–II. köt. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi László. Bp., 1911.
- József nádor és Károly főherceg Pesten 1803/4-ben. Bp., 1911.
- Palatin Erzherzog Joseph und Erzherzog Karl in Pest 1803/1804. Bp., 1911.

- Az ecsedi százéves urbéri per története. Bp., 1912.
- A nagy-károlyi gr. Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913.
- A szamosujvári Verzár család. Bp., 1915.
- Haller Gáborné sz. gr. Károlyi Klára balesete Alparétnél 1713. XII. 14. táján. Bp., 1916.
- Reflexiók a „Megemlékezés” Erinnerung c. művecskéhez. Bp., 1922.
- Olcsvai emléklapok, 1890. Az 1710-ben pestisben elhunyt báró Károlyi László emlékezete.

Tanulmányok, közlemények

- Kölcsey kiadatlan költeményei. In: Figyelő, 1887. XXII. köt. 217. p.
- A nagykárolyi Kölcsey-szoba. In: Budapesti Hírlap, 1887. 88. sz.; Nagy-károly és vidéke, 1887. 30. sz.
- Adalék a Vásáros-Naményi Eötvös család történetéhez. In: Turul, 12. (1894) 189–192. p.
- Koháry István végnapjai 1731-ben. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 5. (1895) 461–468. p.
- Törvényhozás az insurrekcióról 1741-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények, 10. (1897) 160–224., 352–387., 555–588. p. (A Károlyi Ferenc gróf és kora című munka tervezett II. kötetének I. fejezete)
- Károlyi Ferenc gr. gazdasági tevékenységéből. I. Az ecsedi uradalom megszerzése. II. Nyiregyháza újraalapítása. In: Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 4. (1897) 97–114., 145–167., 241–252., 269–284. p.
- Károlyi Sándor gróf kurucz generális utasításai a tiszai halászatról 1725–1730-ból. In: Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 6. (1899) 373–380. p.
- Gróf Károlyi Sándor kiadatlan naplójegyzetei 1725-ből. In: Történelmi Tár, Ú. f. III. (1902) 89–108., 264–275. p.
- Katonai sérelmeink 1758-ban. In: Századok, 28. (1904) 447. p.

- Károlyi Sándor a majtényi fegyverletétel után. In: Századok, 28. (1904) 702–710. p.
- A Dessewffyek czimere. In: Turul, 22. (1904) 42–44. p.
- Egy labanc Dessewffy. In: Századok, 28. (1904) 706. p.
- A kuruc Károlyi. Adalék Károlyi Sándor életrajzához. In: Századok, 29. (1905) 335–341. p.
- A gr. Károlyi család vérrokonsága hercegi nemzetségekkel. In: Turul, 23. (1905) 133–135. p.
- A debrő-parádi hitbizományi uradalom birtoklási története. In: Századok, 33. (1909) 115–128. p.
- Az 1741-iki insurrectio szervezése. Hadtörténelmi Közlemények, 11. (1910) 166–198. p.
(A Károlyi Ferenc gróf és kora című munka tervezett II. kötetének II. fejezete.)
- Egy régi pesti palota. In: Századok, 35. (1911) 360–364. p.

Kézírtos munkái

- Praznovszkyak a gróf Károlyi család szolgálatában. 1780–1892. Bp., 1909.
- „Farkasok” a gróf Károlyi levéltárban. Bp., 1909.
- A gróf Károlyiak budapest-ferencvárosi házai 1806–1909.
- Renseignements sur les Dessewffy en France. 1898–1900. H. n., 1900.

A kézirat kiadásának elvei

A kézirat szövegét a mai helyesírásnak megfelelően közöljük, a kor és a szerző stílusát is tükröző latin eredetű szavak eredeti írásmódjának megőrzésével. A szöveg tagolását lehetőség szerint megtartottuk. A szöveg eredetileg hivatkozásokat nem tartalmaz, ezért ahol az értelmezés feltétlenül megkívánta, a jegyzeteket rekonstruáltuk a forrásanyag engedte mértékben.

ÉBLE GÁBOR

A GRÓF KÁROLYI NEMZETSÉG LEVÉLTÁRÁNAK TÖRTÉNETE¹³

A gróf Károlyi család jelenlegi nemzetségi levéltárának legelső vagyis törzsanyagát a királyi kiváltság- és egyéb birtoklevelek alkották, melyeket leginkább bõrsákokban és levelesládákban őriztek, hogy veszély esetén akár lóháton is hamar elszállíthassák a család tagjai és belső emberei. Idők folyamán azonban mind jobban gyarapodván a családi vagyon, természetes, hogy az arra vonatkozó okiratok megőrzése is már nagyobb gondot igényelt. És hogy ezeket a családi ereklyéket maga a tulajdonos is őrizte, olvasgatta és rendezte, erre éppen a nagy Károlyi Sándor a legékeesebb példa, ki Naplójában¹⁴ is bőven megemlékezik a régi szép oklevelekről, de meg éppen ő az, ki külön elvállalja a Bosnyák levéltár őrzését, amelyet ma is külön kezelnek a nemzetségi levéltárban.¹⁵ De nem csupán a jogi szempontból fontos leveleket tartotta Károlyi Sándor nagy becsben, reáírván akárhánynya sajátkezüleg a tartalmát vagy nevezetességét, hanem országos főhatalokat viselvén nemegyszer külön is meghagyja levelében feleségének: „Jól megőriztétek a leveleket, Szívem!”

Ő alatta még semmi nyoma annak, hogy a családi levéltárnak külön megbízott őrzője lett volna, hisz ő maga személyesen forgatta legtöbbit a becses anyagot. A nagy birtokszerzések azonban, de még inkább az ezekkel járt számtalan igénypörök már fiát, gróf Károlyi Ferencet arra bírta, hogy egyik hű emberét és főtisztjét, Püspöky Istvánt archivariusnak is alkalmazza. Így látjuk ezt 1760-ban a conventionale-könyvben¹⁶ bevezetve. Püspöky különben igen jól ismerte a birtokok jogi természetét, és Ferenc grófnak külön egy igen becses elaboratumot is készített erről. Midőn gróf Károlyi Ferenc és fia, Antal gróf a nagy kiterjedésű ecsedi uradalmat megvásárolták, annyira felszaporodott a levéltár anyaga, hogy gróf Károlyi Antal

13 A kézirat jelzete: P 405 b. A levéltár irattára. I. t. Vegyes iratok. A levéltár történetére vonatkozó összegyűjtött iratok, Éble Gábor jegyzetivel.

14 Gróf Károlyi Sándor önéletírása. I–II. Kiadja: Szalay László. Pest, 1865. (Magyar Történelmi Emlékek IV–V. köt.)

15 P 419 Bosnyák család.

16 „Archivarius és Asessor”. P 397 Acta Oeconomica. IV. t. Összes uradalmakra vonatkozó iratok. a. Összes uradalmak. 1751–1787. Conventionale Inclutorum Dominorum de Anno 1760.

1769. október 1-jén egészen újonnan szervezett levéltárnoki állást, s arra kinevezte Udvarhelyi Ferencet, aki már 1750-ben is a grófi család szolgálatában állt.

Nem lesz érdektelen itt följegyezni, hogy a levéltárnok épp abban az évben neveztetett ki, amely évben redukáltatott az udvari személyzet. Ugyanis 1768. április 22-én Mlinaricz Antal nagykárolyi jószágfelügyelő táblázatos kimutatást készített a megmaradható és a cassált személyekről.¹⁷ Ötven személyből 19-et cassáltak. Udvarhelyi Ferencről annyit jegyez meg Mlinaricz, hogy „in suspenso” vagyis „függőben”. Ez az irat azután később, 1783-ban kezébe kerülvén Udvarhelyinek, jónak látta odaírni N. B. alatt, hogy ő egész 1768-ban is actuali officio volt, hanem 1-a Januarii 1769 azon tisztiből az irigység ugyan kivetette, de ő excellentiája (Antal gróf) kegyelméből ex divina providentia ki nem vethette, amint is a 1. Januarii egész fizetése és deputatuma megjárván 17. octobris 1769 archivariussá tétetett ő excellentiája által stb. s a végén odaírja: „Károly 11a Januarii 1783. In Archivo.”

Ekkor a levéltárnok évi fizetése volt: 240 rénesforint készpénz; búza 20 köből = 40 rft; bor 900 icce = 45 rft; ser 730 icce = 24rft 20 kr; tehénhús 600 font = 25 rft; faggyúgyertya 25 font = 3 rft 30 kr; ázalék 2 köből = 8 rft; vaj 30 icce = 9 rft; túró 50 font = 3 rft 20 kr; só 300 font = 12 rft 30 kr; káposzta 300 fő = 2 rft 12 kr; tűzifa 24 öl = 18 rft; sertés 3 darab = 15 rft; széna 3 öl = 27 rft; zab 45 köből = 36 rft, együtt 508 rft 82 kr.

Udvarhelyi Ferenc nagy lelkiismeretességgel felelt meg feladatának, az egész levéltári anyagot rendszeresen feldolgozta, 64 ládába (ladulába) szedte össze az uradalmak, a birtokok és évszámok szerint. Az így rendezett anyagból a legminutiosabb pontossággal készített, sajátkezűleg írt 64 darab extractust, és ezen igen terjedelmes és minden körülményt felölelő extractusokból megint óriási fáradsággal birtokok és családok szerint, külön-külön hatalmas indexeket.¹⁸ Jellemző a régi munkabírására, hogy ez óriási anyag feldogozása mellett (körülbelül 8-10 ezer okiratot dolgozott így fel) ráért még az összes uradalmak dézsmaborai kezelése fölött a „borinspector” tisztét is ellátni, amint ezt Bocskor József kéci uradalmi udvarbírónak 1773–1778 években hozzá intézett levelei tanúsítják.¹⁹

17 P 398 Missiles. Mlinaritz Antal praefectus. No. 48 234.

18 Az általa készített mutatók ma is használatosak, kissé bonyolult rendszerben (zárójelben a mutatóban feldolgozott anyag jelzete található): Extractus Documentum Archivi Comitum Károlyi. 91–111. téka. (Ladula 1–102., 131–132.) Index Documentum Archivi Comitum Károlyi. Index Possessionum A–Z. 112–117., 119–137. köt. Index Documentum Archivi Comitum Károlyi. Index Familiarum A–Z. 118., 138. köt.

19 P 398 Missiles. Bocskor József kéci udvarbíró levelei Udvarhelyi Ferenchez. 1771. IX. 17.–

A levéltár, mint azt maga Udvarhelyi is fenti soraiban írja, Nagykárolyban, az ősi várkastélyban őriztetett a legrégebb időktől fogva. Természetes azonban, hogy az egyes uradalmak irattárai az uradalmak székhelyén voltak. Így volt ez egész 1784 végéig. Ekkor a Hora-Kloska oláh lázadás kitörvén, éppen Szatmár vármegye szomszédságában, 1785. január 9-én szoros fedezett alatt kilenc társzekéren Pestre szállíttatta gróf Károlyi Antal a levéltárat. Az elszállítás mély benyomást tett akkor arra a vidékre, mint ezt Berzeviczy Pál jószágfelügyelő ez időben írt levele is tanúsítja.²⁰ A levéltárat Antal gróf az 1768-ban általa vásárolt és 1779–1780-ban újjáépített Uri utcai (ma Egyetem utcai) palotában helyeztette el.

Udvarhelyi nem sokáig volt a fölszállítás után már a grófi család levéltárnoka. Nagy művét, a levéltár rendezését az utókor előtt is a legnagyobb elismerésre méltóan befejezte, s ezen pár elismerő szóban maradjon fent emléke.

1786. január 4-én Somogyi Ferenc nagykárolyi jószágprefektus jelenti gróf Károlyi Antalnak: „Talabér juratus, a ki Károlyban némely dominalékban inquirált, kéri általam Excellentiádat, hogy Archivariusnak kívánkozik Excellentiádhoz. Ő Pesten Váradinál és Beöthy ítélőmesternél practicált, jóféle és értelmes ember.”²¹

Erre a rövid és velős ajánlásra ki is nevezte gróf Károlyi Antal Talabér Lászlót levéltárnokának.²²

1778. III. 14. No. 7918–7969.

- 20 P 398 Missiles. Berzeviczy Pál levelei gróf Károlyi Antalhoz. No. 7136–7329. „Megigazítván az út kétt szekérel 4ta Currentis indul meg a Károlyi Archivum Pestre, több Szekereket meg nem akartam indítani, hogy a nép eszre ne vegye, mivel ugy is az vadakal harmadik szekeret is kellett expediálni. A mi hátra vagyon még az Archivumból azt valami hat nap múlva Udvarhelyi Urammal Pestre fel fogom küldeni Bibliothekának egy részével együtt.” 1785. január 9. Nagykároly.; Berzeviczy Pál inspector levele gróf Károlyi Antalhoz. No. 7251. „Az itt való nép között a mennyire tudva vagyon, hogy az Archivumot felvitette Excellenciád sok-féle a gondolat. Némellyek nagy örömmel vannak hogy ezen drága kintsnek securitásáru jár gondolkozot Excellenciád melly kintsnek tudni illik a Nagyságos Károlyi Familiának kegyelmiből sok Familiák hasznát veszik. Némellyek pedig szomorkodva olly bal ítéletre hajúlnak mintha ezen a Földen melly egyedüll az Excellenciád oltalma által virágzék, ennek utánra még kevesebbet lehetne tisztelnünk Excellenciádot mint sem eddig szerentsénk volt tisztelnünk melly csak ugyan végső boldogtalanságunkra volna.” 1785. március. 4. Nagykároly.; Berzeviczy Pál inspector levele gróf Károlyi Antalhoz. No. 7260. A szállításról l. még: *Éble Gábor: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája*. Bp., 1897. 67. p.
- 21 P 398 Missiles. Somogyi Ferenc levele gróf Károlyi Antalhoz. No. 65543–65861.
- 22 „Hogy Vas Gereben minő gyanús forrásból meríthette „Régi Képek” című adomái II. kötetében Talabér levéltárnoknak a gróf által történt ...lését, azt nem tudjuk, jellemző azonban, hogy milyen mende-mondák maradhattak fenn egyáltalában gróf Károlyi Antalról, ki már

Talabér nőtlen ember volt, s fizetése a szabad lakáson, fűtésen és világításon kívül évi 546 rénes forint volt.²³ 1801-ben azonban engedélyt kapván gróf Károlyi Józseftől a nősülésre, így a palotában bírt egy szobás lakásából kénytelen volt kimenni, s e helyett inkább lakáspénzt kért, azonfelül 20 köből búzát és két disznót. A lakás fejében, tekintettel a mind jobban növekedő lakásdrágulásra, 150 forintot ajánl Burián Sámuel régens, a 20 köből búza helyett, mivel a directionál deputatum nem jár, egyébként is Kókán kevés búzát termelnek, 24 forintot ajánl megadni, a két disznó helyett pedig 20 forintot, mert kényelmetlen volna Károlyból vagy Derekegyházáról a szállításuk.²⁴ Így tehát a megházasodott Talabér László levéltárnok összes fizetése 740 rénes forintra ment föl, ami igen tekintélyes fizetésnek mondható, mert hisz Mária Terézia például azért rendelt az udvari titkárnak 1800 forint évi fizetést, hogy az rangjához méltóan fogaton járjon a hivatalába. 1818-ban azonban már alaposan fölemeltetett a fizetése a levéltárnoknak, ugyanis 1200 rénes forintot és 200 rénes forint lakpénzt kapott.

Harminchét évig viselte Talabér László a levéltárnoki tiszteletet. Munkája bőven lehetett, mert hisz a rengeteg perekhez a levéltárból szedték ki a perdöntő okiratokat, ezeket azután számon tartani, visszahelyezni stb. és főleg híven őrizni, ápolni, elég feladat, s ennek meg is felelt teljes megelégedésre Talabér, mert amikor 1822. április 28-án, mely év november havában gróf Károlyi István nagykorúvá lett, közös kormányzó testvérei, Lajos és György egyező akaratával őt nyugalomba helyezte, ezekkel a mély szavakkal örökíti meg emlékét.

„Méltó tekintetbe vévén Talabér Lászlónak Nemzetségünk levéltára őrzésében számos esztendőök óta tett hív szolgálatjai által szerzett érdemeit, hogy megöregedett napjaiban hivatalbeli köteleességétől kipihenhessen: Lajos és György testvéreim megegyező akaratukból ezennel részére mostanáig kijáró fizetésének mind készpénzben mind deputatumokban holta napjáig való egészbeni meghagyattatásával nyugalomba tétetik; helyébe nemzetségi levéltárnokunknak kinevezetik Waltherr László mostani suránymegyeri uradalmi administrator” (a néhai nyíradonyi uradalmi ispán Waltherr László fia) azon rendelettel, hogy „mihelyst a director úr Pestre visszatér, a maga előlülése alatt eltartandó sessióban Walthertől a szent hitet egész Familiánk nevében kivévén Talabért oda fogja utasítani, hogy

születése, állása és rangjánál fogva sem beszélhetett „per kend” az ügyvédjével és gyóntató lelki atyjával Pater Farkassal- mikor ugyanott a falusi koresmárosát „gazduran”-nak szólítja! Éble Gábor I. sz. jegyzete.

23 P 405 A levéltár irattára.

24 P 398 Missiles. Burián Sámuel régens levelei. No. 9685–9693.

Walthert a szükséges útmutatásokkal megismertetvén levéltárunk belső foglalatjába vezesse be s még a reánk jövő újsztendeig mindezekben kezére járjon.²⁵

Deputatumbeli járandóságai pénzre számíttatván át együtt évi 1400 rénes forint nyugdíjat kapott. Waltherr László a következő évi fizetéssel neveztetett ki: készpénzben 600 rénes forint: kvartélypénz 300 rénesforint; tiszta búza 44, rozs 46, árpa 12, bab 4 pozsonyi mérő, óbor 1000, ser 600 és vaj 60 icce; gyertya 25 font; kukoricaföld 4 hold; hízott sertés 3 darab; széna tehéntarthatásra 3 öl, szalma 2 öl; kemény tűzifa 20 öl. Waltherr László — az 1822-diki levéltárnoki eskü szövege gróf Károlyi Istvánt Literarum conservatornak nevezi mondván: „semmi nemű darabot a méltóságos gróf Károlyi István ő Nagyságának, mint Litterarum conservatornak tudta, híre, engedelme és rendelése nélkül senkinek ki nem adok.”²⁶ E szerint is gróf Károlyi István mint az összes közös javak kormányzója 1821. december 1-jétől az 1827-i nagysztyályig a nemzeti levéltárnak is kormányzója volt — munkálkodása a levéltárban annyiban hasznosnak nevezhető, hogy rendezte a XVIII. századból eredő gazdasági, katonai irományokat és a különféle levelezéseket név szerint Abc rendben, melyek 219 vaskos csomót (fasciculust) tesznek ki. Ezek között legbecseesebbek és történeti szempontból legfontosabbak gróf Károlyi Sándor, Ferenc és Antalhoz intézett levelek, s egyéb levelezések, melyek az írók után A–Z-ig vannak rendezve a 110–219. számú fasciculuskban.²⁷

Helytelen volt azonban Walther Lászlónál, hogy a Központi Kancelláriák 1788–1806 évig terjedő irattárából²⁸ kiszedte a különféle birtokokra vonatkozó s jogilag fontosabb okiratokat, ügydarabokat, és vagy 40 fiókba helyezte folytatólágon, azzal a szándékkal, úgy látjuk, hogy ezeket majd beosztja a törzsanyagba, a megfelelő birtokok irataihoz. Ezt a munkát azonban egyáltalában végre nem hajtván, így egy igazán szépen rendezett s könnyű kezelésű irattárból csinált két rendezetlent és ezzel a benne kutatónak roppant fáradtsággal járó munkát.

Waltherr, úgy látjuk, meg akarta írni a grófi család történetét is — ami tőle mint a Magyar Tudományos Akadémia tagjától talán ki is telhetett volna! —, mert a személyre vonatkozó lemásolta vagy magyarra fordította, de ez csak szándék maradt. Négy kötet kézirat a őrzi e törekvés emlékét. Ezen felül csinált ő a családok szerint genealógiai cédulákat, melyeken a levéltárban található adatokat elég pon-

25 P 407 Titoknoki Hivatal. Ügyviteli iratok. 1822/300.

26 P 405 a. A levéltár irattára. Ügyviteli iratok.

27 Ma: P 398 Missiles törzsszám alatt. No. 1–82934. 1–183. cs., 184–186. köt. 25,72 ífm.

28 P 406 Központi Gazdasági Kancellária (1788–1793), Gazdasági és Jogügyi Igazgatóság (1793–1806), Régensi Hivatal (1806–1816).

tosan csoportosítván A–Z-ig rendezve 14 testes kötegben őriztetnek.²⁹

Levéltárnoksága alatt gyűjtött magának egy igen érdekes magyar könyvtárt is, amit azután nyugdíjaztatása után 600 forintért egy lipcei könyvkereskedőnek adott el.

Az ő levéltárnoksága alatt újra költözködött a levéltár. Gróf Károlyi György az 1827-iki nagysztyály alkalmával testvérbátyjának, Lajos grófnak jutott pesti belvárosi palotát tőle 1801 június 10-én 84 000 pengő forinton megvevén, a régi helyett alapjából új palotát építtetett a hírneves Pollack terve alapján, ki a vármegeházat s a Nemzeti Múzeumot is tervezte.

Az építkezést 1832-ben kezdték meg, és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1839-ig tartott. Hova vitték a levéltárat, midőn az építkezéshez fogtak, arról semmi adat sincsen. Azt is csak költségjegyzékből tudjuk meg, hogy 1836-ban, 1837-ben már visszaköltözött a levéltár, még pedig egészen új bútorzattal és felszereléssel. Az asztalos munkákért: vörös fenyőből készült politúros 5 nagy szekrényért 297 fiókkal, és más 6 szekrényért együtt 23 pengőforintot fizetett a Közös Főpénztár Alter József pesti polgári asztalos mesternek. Az 1838-i nagy árvízkor a palota is megúszott, a kertben és az udvaron csónakon jártak. A nemzeti levéltár anyagát azonban sikerült megmenteni, mint ez Waltherr László levéltárnok költségjegyzékének szövegéből kitűnik: „A gróf Károlyi nemzeti levéltárának a legközelebbi múlt március havi közönséges vízáradás előtti megmentésére fölfogadott hajósoknak fizettem 47 rénesforint 20 dénárt pengő pénzben. 1838. április 20.” Ekkor a levéltárt vidékre szállították, de hova, azt nem mondják a költségjegyzékek. Az árvíz lefolyása után három hónapig szivattyúzták a vizet a pincékből. Alter április 10-i számlája szerint a levéltárból az összes szekrényeket kiszedték és újra politúrozták, a 45 négyszögöl levéltárszobák padozatát fölszaggatták, s helyette újat raktak le, mely munkáért 342 pengő forintot számítottak. Még ugyanazon év őszén visszaköltözött a levéltár a palotába.

Waltherr László is sok ideig, 28 esztendeig volt a gróf károlyi nemzeti levéltárnoka. 1850. december 22-én kelt grófi rendelettel 1851. január 1-től kezdőleg nyugalomba helyeztetett s április 2-án kelt igen pontos levéltári inventárium mellett átadta a levéltárat fiának, e hivatalában is utódának Waltherr Gézának.³⁰ Csak-

29 P 1507 Irat- és levélmásolatok.

30 P 405 b. A levéltár irattára. Vegyes iratok. A levéltár történetére vonatkozó összegyűjtött iratok, Éble Gábor jegyzetével. „A gróf Károlyi levéltár átadási oklevele 1851-ben. Feljegyzése azon okleveleknek, irományoknak és egyebeknek: melyeket Waltherr László, mint nyugalmazott levéltárnok, Waltherr Gézának, mint levéltárnoki utódának, az 1850-ik évi karácsony hav 22-dik napján a 20-dik közös kormányi szám alatt költ Nagyságos Grófi rendelet követ-

hamar nyugdíjaztatása után Tarcalra költözött ahol háza és értékes szőlője volt. Ott halt meg életének 76-ik évében és házasságának 43-ik esztendejében, 1863. október 23-án.

Waltherr Géza 33 évig viselte a levéltárnokság tisztét. 1880-ban súlyos betegségbe esett és mivel hivatalát többé nem folytathatta, a kormányzó őt 1885-ben egész fizetésével nyugdíjba helyezte. Levéltári munkásságának kevés nyoma van a levéltárban, ő inkább hű őre volt annak, és fő foglalkozása volt a rábízott közös főpénztárak kezelése. Levéltárnoki évi fizetése volt 2466 forint 30 dénár és 600 forint lakpénz. A főpénztárak kezelésével évenként külön 3000 forint fizetést húzott. Asztalos testvérének özvegyét vette feleségül, és egyszerre egy fiú és két leány mostohaapja lett. Ezek kerek 14000 forintot örököltek Waltherr Gézától!

Az ő levéltárnoksága alatt történt, hogy nagy történetírónk, Szalay László előtt megnyíltak a levéltár helyiségei. Ugyancsak ez időben nyert engedélyt a végnapjaira nagy labanccá olvadt nagy kuruc Thaly Kálmán a levéltárban való kutatásra, ami igazán nem vált hasznára a levéltárnak!

1885. január 1-től egy harmadik Waltherr, a Géza unokaöccse, Dr. Waltherr Lajos ügyvéd és levéltári segéd³¹ a levéltárnok évi 1200 forint fizetéssel, aki emellett az ügyvédséget is folytathatta, de ezt nem sokáig tehetette, mert erőss összejövetésbe került a bírósággal, úgyhogy megvonták tőle az ügyvédség gyakorlását. Részt vett ő a bosznia-hercegovinai hadjáratban. Ott a hús hiányát legtöbbször szilvával és egyéb mezei terménnyel kellett pótolnia; így lett aztán belőle megrogzított vegetarianus, magyarul gyökérrágó. 1898-ban fölkerekedett és egész családjával együtt elköltözött Cuba szigetére, ahol nemsokára meghalt.

A gróf Károlyi nemzetség második kormányzója gróf Károlyi György ő Excelenciája volt, ki az 1827-i nagy osztály alkalmával reá ruházott tisztet ötven esztendeig viselte. Gróf Károlyi György kormányzósága alatt a férfitágon kihalt báró Harruckern család örökösei kérelmére kebelezték be a nemzetségi levéltárba a báró Harruckern család levéltárát, mint önálló különgyűjteményt, melynek rendes elenchusa is van.³² Addig ezt a levéltárat Békés-Gyulán őrizték.

A levéltár történetére fontos az 1877. augusztus 8-án kelt levéltári alapítvány,³³

kezetében által adott.” Ui. található az Éble által említett költségjegyzékek is.

- 31 „Gróf Károlyi Gyula 1879. november 25-től kinevezte Waltherr Lajost levéltári segéddé 50 forint havi fizetéssel, december 1-jétől kezdődőleg. Ő 1882-ben 2 évi szabadságot nyert ez idő alatt fizetést nem kapott, ez időközben tette le az ügyvédi vizsgát ...”
- 32 P 418 A Harruckern család levéltára (1344–1859) 12,25 ífm.
- 33 P 405 b. A levéltár irattára. Vegyes iratok. 2. t. Levéltár alapítvány alapító levele 1877.

amelynek létrehozásával örök időre biztosítva van a levéltár fennállása. Mivel ezen alaplevél bőven ismertette van a Birtoklási Történetben³⁴, itt csak egész röviden említjük meg, hogy gróf Károlyi István, György és a néhai Lajos fia gróf Károlyi Alajos az 1878 és 1879 évi közös jövedelemekből fentmaradt 32 000 forintot tőkésítésre rendelték egészen 1902-ig, amely időtől kezdve azután a kamat a levéltári helyiség lakbérére s a levéltárnok fizetésére fordíttassék, egyúttal elrendeli az alapítólevél, hogy az egyes családtagok tartoznak a grófi családban előforduló házasságot, születést, kitüntetést, elhalálozást, egyszóval minden nevezetesebb mozzanatot tanúsító okleveleket eredetiben elhelyezni a nemzeti levéltárba. A levéltár Budapesten őrizendő, s a levéltárnok az egész nemzeti levéltár tisztviselője.

Gróf Károlyi György halála után fia, gróf Károlyi Gyula ő excellentiáját választotta meg a családi tanács, ki 1827-től 1891-ig viselte e tisztet. Ő alatta és Walther Lajos levéltárnoksága alatt 1886-tól kezdve lett Éble Gábor a levéltár tulajdonképeni gondozója és őrizője, aki ekkor kezdte meg üres óráiban kutatásait és ebből folyó irodalmi munkásságát.

A következő kormányzó gróf Károlyi Tibor ő excellentiája lett (1790–1904?). Ő alatta mozgékony élet támadt a nemzeti levéltárban. Közzé tette a levéltár köztörténetileg oly fontos okiratait öt vaskos kötetben „A gróf Károlyi család okmánytára” címen.³⁵ Ezzel a publicatióval lett tulajdonképen ismeretessé a grófi nemzeti levéltár fontossága. Ő alatta kerültek 1891-től kezdve egymás után sajtó alá Éble Gábor forrásmunkái, köztörténeti művei és monographiái, melyeknek teljes sorozatát őrizi a levéltár.

Gróf Károlyi Tibor 1897-ben Waltherr Lajost fölmentette hivatalából, helyébe október 1-től kezdődőleg Éble Gábor főpénztárnokot bízta meg a levéltár felügyelésével és gondozásával, évi 600 forint tiszteletdíjjal. Éble e bizalmat egy rendkívül becses művel hálálta meg a grófi családnak. Beszerezte, összegyűjtötte, külföldről is, a grófi családtagokra vonatkozó összes anyakönyvi hiteles kivonatokat 1686-tól kezdve napjainkig, és azokat igen könnyen kezelhető módon rendezvén alkotott több fasciculusra terjedő olyan anyakönyvi kivonatgyűjteményt, amely igazán páratlan a maga nemében.³⁶ Alig van még egy főúri család, amely ilyen gyűjtemény birtokában volna!

34 *Pettkó Béla–Éble Gábor: A nagykarolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I–II. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi László. Bp., 1911. A levéltári alapítványról: II. köt. 189–190. p.*

35 *A nagykarolyi gróf Károlyi család oklevéltára. I–V. Kiadja: gróf Károlyi Tibor. S. a. r. Géresi Kálmán. Bp., 1882–1897.*

36 P 395 a. Családtagokkal kapcsolatos iratok. Anyakönyvi kivonatok.

Az ő levéltári gondnoksága alatt 1899. augusztus 25-én került a nemzetségi levéltárba szófőgőval (indexszel) ellátott nagykárolyi régi ügyészi irattár³⁷, amely addig gróf Károlyi Tibor budapest-ferencvárosi házában Eösz Ferenc gazdasági tanácsos őrizetében volt, továbbá a nyírbátori uradalmi ügyészi irattár³⁸, melyek azóta nemegyszer szolgáltatnak illetéktelen pótadókövetelések és egyéb esetek alkalmával döntő bizonyítékokat.

Gróf Károlyi Tibor halála után ideiglenes interregnum volt, mely után a nemzetségi tanácsban Gróf Károlyi László ő méltóságát választották meg kormányzóvá, kinek nagy történelmi érzéke számos becses mű megjelenését tette lehetővé a levéltári gazdag anyag tanulmányozása alapján. Elég, ha csak megemlíjük Takáts Sándor és Éble Gábor műveit, melyek 19?-tól kezdve jelentek meg, s a Birtoklási Történetet, mely alapvető és úttörő munka.

A kormányzó fő gondja volt a levéltár lelkiismeretes gondviselésének biztosítása huzamos időre. Ezt avatott és minden tekintetben megbízható fiatal erővel remélvén elérni, kinevezte levéltári felügyelővé Dr. Jambrikovics László k. ado... fogalmazót, ki a benne helyezett bizalomnak és várakozásnak teljes mértékben megfelelni törekszik és rátermettségének igen szép jelét adta a levéltár legújabb költöztetése alkalmával az új helyiség beosztásával és a roppant levéltári anyag célszerű elhelyezésével.³⁹

Sokáig volt az Egyetem-utcai palota a nemzetségi levéltárnak is székhelye! A tágas, boltíves nagy szobák sokáig szolgáltak a tudomány szentelt csarnokának, a legmodernebb kényelem, légfűtés és villanyvilágítás könnyítvén meg a kutatás nehéz munkáját.

Vivat sequens!

37 P 1531 Nagykárolyi Ügyészi Hivatal (1609–1855). 8,46 ífm.

38 P 1534 Nyírbátori és Fehérgyarmati Ügyészi Hivatal (1806–1833). 0,28 ífm.

39 A levéltár mai helyére, a VIII. ker. Szentkirályi utca 35-be költözéséről (1916-ban) van szó.

Éble Gyábor_m